

ւորուած Արշակաւանայ դիրքն ու ձեւը կպահանջէին սիզաւէտ և ծաղկաբոյր հովիտներն և ծործորներն մէջ, թերեւս ի յիշատակ մարդկային անգթութեան:

Պարսպի հարաւէն մինչև ի հիւսիս, և մինչ ի գլուխ ձորոյն, որ ճանապարհն է ելից ինչպէս ասացինք, բաւական լայնութեամբ և խորութեամբ երկարացած է առուն. որ կերելի Մասիսի հարաւային բարձրաւանդակէն սկզբնաւորուած, ուր կվկայեն վրանաբնակ Քուրդք, թէ կայ մեծ ջրամբար կամ լիճ ջրոյ. ուստի կը բերեն եղել ձեան հալացած ջուրը ի քաղաք: — Այս դիրքով, և այս ստորագրած հովտի մէջ, աւելի մերձ է Արշակաւան Մասիաց լիւրին՝ քան լիւրին Գինայ:

Մեր առաջնորդ Քուրդը կպատմէր թէ Արշակաւանայ արեւելեան հարաւակողմը պարսպին մօտ՝ կան կրաշէն հորեր. որոց մէջ կժողովին անձրեւած յարբուսն խաշնարած հովուաց գարնան ժամանակ: Աւ այս իսկ է պատճառը՝ որ քաղաքամիջին և ընդարձակ հովտի երեսը ծածկած մարդաշափ խոտը դալար ու չորացած խոտը, ուր ջուր չլինելով յարբուսն խաշանց, ամենեւին ոչխարաց հօք չի մերձենալ այս խոտաւէտ տեղերին. ճանապարհն միայն է, ընդ որ մէք ելանք, որ կտանի ի Աոգովիտ գաւառ ի սահման Տաճկաց. և վրանաբնակ և աւազակ Քուրդք միայն կճանապարհորդեն ընդ այն ի Պայաղիտ, ջուր առնելով եօթն ժամուց ճանապարհի համար Ռուսաց սահմանադիւէն յԱրհաճ գիւղէն, ինչպէս և մէք ստիորով ջուր առաք ընդ մեզ:

ԱՐԷԼ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ.

Ճ Ը Ն Ը Պ Ը Ր Հ Ո Ր Գ Ո Ւ Թ Ի Ւ Ն

ՅԵԳԻՊՏՈՍ.

(ՀԵՐՈՆԻՄՈՍԻՆ)

Ե.

Եկեղեցիք և Առաջնորդարանք Ազգիս ասա ի Գահիրէ Ազգիպոսի թէ հինք և թէ նորք, և ընդհանրապէս այլ ամենայն յիշատականք բարեպաշտութեան Քրիստոնէութեանս մերոյ պարծանք յաւիտենից ի մէջ ազգաց և ազանց՝ այսոքիկ և այսպիսիք են ի ներկայ գրութեան:

Նախկին Առաջնորդարանն՝ բաց յերկուց սենեկաց որ ի վերնայարկի սուրբ Սարգիս եկեղեցւոյն՝ կառուցեալ է յարեւելից այնորիկ յԱրծալուէն ասացեալ թաղին, և քառակուսի և քարաշէն շինուած կրկնայարկի ի ներքոյ ունելով ըզքարագործ սառնիճ ջրոյ՝ կամ ջրամբար:

Սալայատակ սրահ նորա և դուռն է յարեւելից. իսկ յարեւմտից յեցեալ է յարեւելեան որմն եկեղեցւոյն. ի ներքնայարկին են երկու կողմնական սենեակք ի պէտս միաբանից, որպէս և վերնայարկքն վասն Առաջնորդի: Այս շինութիւն կիսաւեր և խարխալեալ է իսպառ. զորս աղքատին անուորք վարձեալ են ի մերոց:

Առաջնորդարանս այս՝ որ և հոգեւորն ունի զարձանագիր շինութեան սառնձին ի սրահի անդ ի ծակաւ դրանն այնորիկ օրինակ զայս:

Եւ Աստուած որ պատրաստեաց զայս սառնիճս ի պատրիարքութեան սրբոյ քաղաքին Երուսաղիմայ՝ Եւդոկիացի Պետրոսի . . . շինեցաւ անուամբ Տիրամայր սուրբ Աստուածածնայ առ ի ողորմութիւն և աղքատին մեր Հայոց.

որոց յիշատակն արդարոց օրհնութեամբ
ի զիցի. աշխատողաց և մասնակից անձանց
մասն և բաժին յիւր դատողական աւուր
ատենին եղիցի. օգնականութեամբ Թիֆ-
լիզեցի մահաճեսի Լեզիսարէթ խաթունին
և ձեռամբ Խիզանցի Ղազար և Յարութիւն
Եբեզայից. ի թուին ՌՄԽՅ.Չ.
(1797), , :

Սուրբ Սարգիս անուամբ նախկին եկե-
ղեցին Հայոց ի հիւսիսոյ կողմանէ նորոյ
եկեղեցւոյն, և է կառուցեալ ի վերնայար-
կի Ղփտեաց եկեղեցւոյն. երկայնութիւն
նորա տասնեւթոյն քայլ, և ութ ի լայ-
նութիւն. յարեւելեան ճակատուն է սե-
ղան փայտակերտ, ի գլուխ իւր ունելով
գմբէթ աստղձագործ. ճակատնորին զար-
դարեալ է հասարակ յախճապակեայ ա-
ղիւսով, այլ վայելչութիւն չիք սորա ի
ներքուստ, զի ոչ եկեղեցի է, այլ սենեակ
իմն երկարաձեւ. բայց աւագան ունելով
յաջակողման դասուն և արձանագիր յոր-
մին հարաւոյ ընդ մէջ պատուհանի փո-
րագրեալ ի վերայ վիմի ի ներքոյ խաչքարի
ի հանդիպոյ աւագանին ըստ այսմ:

“ Ընդհին Տեառն Եստուծոյ և ո-
ղորմութեամբ նորին նորակերտեալ ի հի-
մանէ շինեցաւ սուրբ Սարգիս անուն ե-
կեղեցին արգեամբք և ջանիւք տարապ-
հանէ՞ծի Ելվազ աղայ կոչեցեալ Ղազան
աղային, որ բազում աշխատանօք պայ-
ծառակերտեաց զսա ի փառս Եստուծոյ և
ի յօգուտ հաւատացելոց յամի Փրկչին
1749, սկիզբն. իսկ ի մերս ՌՃՂԲ. արդ-
ինդրի հարկիւ ի վայելողացդ զերախտիս
բարեպաշտութեան սորա ոչ մոռանալով,
յիշել առ Տէր զծնողս սորին ընդ իւր
զՏէր Եբրահամ պապն և զԳլխորդ ըզ-

հայրն, և զմահաճեսի Ռաստեան զմայրն, և
զմահաճեսի Հռիփսիմէ կենակիցն, և զհա-
ճի Յակոբջան որդեակն, և զհաճի Եննա
ղուստրն, և դուք յիշեալ լիջեք ի Տէր, , :

Եյս եկեղեցի ունի ի ներքոյ իւր գեր-
կոսին եկեղեցիս Ղփտեաց, և զմի ի հա-
ւասարութեան իւրում ի միջն յարկի.
իսկ ի վերայ իւր իբր յերրորդում յար-
կի՝ զերկուս սենեակս շինեալս, որպէս ա-
սացաւ, ի Տփխիսեցի Խաթունէն, յորս
նստէին Եռաջնորդք և վարդապետք նախ
քան զշինութիւն Եռաջնորդարանին:

Նախ քան զսուրբ Սարգիս չունէին մե-
րազնեայք զայլ եկեղեցի աստի Գահիրէ,
զի ազգային աւանդութիւնն ևս վկայէ
այսմ, և որ հաւաստի վկայն է, տեղի ե-
կեղեցւոյս է և արդ սեպհական Ղփտեաց.
պատճառ այսմ այսպէս ասին լինել, զի
որպէս Ղփտիք չունին յԱրուսաղէմ ա-
ռանձին եկեղեցի, և ի մերում եկեղեցւոյ
անդր տուեալ է նոցա տեղի պատարա-
գելոյ՝ զնոյն սոքա փոխարինեալ են աստ
ազգի մերում ի Գահիրէ. որում վկայնն
Ժամանակակիցք, և այս աւանդութիւն է
կարի ստոյգ:

Յառաջ քան զշինութիւն այսր հնոյ
եկեղեցւոյ, այն է նախ քան զ1749 թուա-
կան Փրկչին՝ ունէին մերողենք զեկեղեցի
սուրբ Մինաս անուամբ արտաքոյ քաղա-
քիս ի հարաւոյ նորա ի վերայ ճանապար-
հին՝ որ հանէ այժմ ի հինն կոչեցեալ Լե-
գիպտոս որ ի վերայ Նիղոսի, ուր և լեալ
էր զառաջինն բնակութիւն Հայոց:

Եյս վիմի խափանեալ է սոյն եկեղեցի
սուրբ Մինաս. որ աւերակն կից է նոյն-
պէս եկեղեցւոյ՝ Ղփտեաց, և մերձ այնմ
ի հիւսիսոյ կառուցեալ են ի նմին պարս-

պի նովին անուամբ փոքրիկ քարաշէն եկեղեցի կառուցին ժողովուրդը մեր յամին 1843, մասնակցութեամբ Պօղոս վարդապետի ուրումն Պօլսեցւոյ՝ որ իրր զամս երեսուն քահանայադործեալ է Հայոց քաղաքիս:

Շուրջ զեկեղեցեաւս ի պարսպին է գերեզմանատեղի ժողովրդեանն, որ և զառաջինն լեալ է նոյնպէս գերեզմանոց, ըստ որոյ և այս սուրբ Մինաս եկեղեցի յատկացեալ է առ մեօք վասն գերեզմանատան, ուր ամի ամի մատչի պատարագ ի հինգ Տաղաւարի յաւուրս մեռելոց. և ունի յիշատակարան շինութեան օրինակ զայս:

Շնորհիւ և ողորմութեամբ Տեառն կառուցաւ տաճարս սրբոյն Մինասայ արդեամբք Ազիպտոսի բարեպաշտ ժողովրդոց և ձեռնտուութեամբ Պօղոս խոհեմափայլ վարդապետի Պօլսեցւոյ, յԱռաջնորդութեան Տեառն Գաբրիէլի սրբազան արհիեպիսկոպոսի յամի Տեառն 1843, Փետրուարի 14, ։:

Նոր Եկեղեցին Հայոց աստ ի Գահիրէ, անուամբ սուրբ Եստուածածնի, կառուցեալ է յամի 1839 քարաշէն՝ սագաձե և կարի բարձր՝ ի հարաւոյ սուրբ Սարգիս եկեղեցւոյն ի պարսպի նորոյ Եռաջնորդարանին՝ կարի հոյակապ և փառաւոր ձեով:

Երկայնութիւնն է երեսուներեք քայլ և լայնութիւնն տասն և եօթն. ի հիւսիսոյ և ի հարաւոյ նորա են վեց լուսամուտք մեծ և երկայն, ունելով ի վերուստ մի մի փոքրիկ լուսամուտս բոլորչիս. երկուս ևս մեծ յաջմէ և յահեկէ արեւմտեան դրանն, որ միայն է եկեղեցւոյն:

Երեք սեղան ունի եկեղեցին. բայց յերկն յառաջոյ միմիայն բեմ է ընդ լայնութիւն տաճարին յարեւելից. միջին սեղանն մեծ՝ է անուամբ սուրբ Եստուածածնի. աջակողմանն ի հիւսիսոյ յանուն Հոգւոյն սրբոյ, և ձախակողմեանն՝ սուրբ Յարութեան:

Երկու աւանդատունք են յաջմէ և յահեկէ. որոց շինութիւն արտաքուստ կից են եկեղեցւոյն, և դրունք նոյա ընդ մէջ առաջին գասուց:

Ի մէջ աւանդատանցս են սեղանք պատարագի. աջակողմեանն Յովհաննու Մըկրտչի, և հարաւայինն՝ սուրբ Ստեփաննոսի: Եյսոքիկ ունին և մի մի դրունս յարեւմտից արտաքոյ:

Յերկոսին կողմանս մեծի սեղանոյն գոն մի մի ևս խորան փոքրիկ՝ ի վերնայարկի կողմնական սեղանոյն, որք հային ի մէջ եկեղեցւոյն, յորս յաւուրս Ծննդեան և Յարութեան Քրիստոսի ընթեռնուն Եւետարան, ի միումն հայերէն և ի միւսումն Երաբերէն. զի բազումք ի ժողովրդոցն մանաւանդ ի կանանց ոչ զիտեն զհայ բարբառ խօսից. դրունք սոցա ընդ մի ծանապարհ միանան յետուստ մեծի բոլորչի սեղանոյն, որոց ելքն են յետուստ հարաւային աւանդատան արտաքոյ յարեւելից:

Եռաջին դասն հանդերձ բեմին արաբեալ են սալայատակ մարմարոնեայ քարամբք:

Եռաջի արեւմտեան դրան եկեղեցւոյն արարեալ է սալայատակ յարդարեալ սրբաճ փոքրիկ, և յարեւմտից ունի պարխապ բարձր. որ ի հիմանց մինչ ցմարդաչափ բարձրութիւն է կոփածոյ քարամբք և ի վերուստ է քարուկիր շինուածովք:

Սոյնպիսի սալայատակք դոն և յերկոսին թեւ սեկեղեցւոյն. և յերկուս թեւ նորա կառուցեալ է նոր Առաջնորդարանն. ընդ որով է դուռն պարսպի եկեղեցւոյն որ հոյի ընդ արեւմուտս ի վերայ անձուկ փողոցին: — Այսոքիկ թեւք միանան ընդ միմեանս պարսպով եկեղեցւոյն:

Ի հարաւային կողմն Առաջնորդարանին ընդ մէջ սենեկի այնորիկ է ելքն ի վերնատունն կանանց՝ որ ի մէջ եկեղեցւոյն. զի այս հարաւային թեւ Առաջնորդարանին՝ կից է եկեղեցւոյն. որոյ շինութեանն արձանագիր է ի ճակատ դրանն ըստ այսմ:

“Արողութեամբն Աստուծոյ կառուցաւ սուրբ տաճարս նորահիմն՝ յանուն սրբուհւոյ Աստուածածնի արդեամբք լուսաւորչադաւան առհասարակ ազգիս Հայոց որ յԱզգիպտոս, աշխատասիրութեամբ Մարաշցի Գարրիէլ Արքազան Երհի եպիսկոպոսի ի միաբանութենէ սրբոյն Սահմայ ի 1839, Գեկտեմբերի 19:

Առաջնորդարանն շինեալ յաւուրս Արակոս Ապիսկոպոսի՝ է արգեամբք Աննի մահտեսի Աղեազար աղայի, յարեւելց և ի հիւսիսոյ գաւիթ ունելով ի վերայ՝ յառաջացեալ ի հրապարակամէջն, որ է առաջի իւր սալայատակ արարեալ: Եւ է այս Առաջնորդարան՝ կոչեցեալն հիւրանոց՝ յարեւելեան բաժնին. ունի ի մէջ իւր սենեակ փոքրիկ, և ինքն բաւականին մեծ երեք լուսամտօք. ի վերայ այսորիկ է դպրատունն բաժանեալ նոյնպէս յերկու սենեակ:

Գիր յիշատակաց շինութեանն է ի ճակատ դրանն ի ներքնայարկի դպրատանն ունելով օրինակ զայս. “Ի փայելումն ազգիս Հայոց շինեցաւ դպրատունս և հիւ-

րանոցս ի յիշատակ հոգւոյ Աննի սարաֆ մահտեսի Աղեազար բարեհամբաւ ամիրայի և ծնողացն և համայն կենդանեացն իւրոց, յամի Տեառն 1828 և Հայոց ՌՄՀԼ ին, 1:

Սալայատակն որ առաջի Առաջնորդարանի և հոգետանն՝ որ ի հարաւային բաժնի՝ հանդերձ գաւթովն շինեալ է յետոյ յաւուրս Գարրիէլ Ապիսկոպոսի՝ վասն պատասպարելոյ յերեսաց սաստկութեան տօթոյ ամարան:

Հարաւային մասն Առաջնորդարանին է՝ որպէս ասացաք՝ հիւանդանոց վասն միաբանից և տեղի բնակութեան նոցա, և է կրկնայարկ կառուցեալ ի նոյն ամի, ի ներքոյ ունելով զմեծագործ սառնիճն ջրոյ, զոր ընունի մակընթացութեան “Աեղոսի յաւէտ ի պէտս վաճառելոյ յօգուտ Ակեղեցւոյն յընթացս տարւոյն ի նուաթութեան գետոյն:

Ի ներքնայարկին են սեղանատուն միաբանելոցն և խոհարանն, յորոց ի հանդիպոյ երկու սենեակք իբր շտեմարանք նիւթոց. իսկ ի միջոյ է ճանապարհ, ընդ որ սանդղովք ելանեն ի վերնայարկն. և յայսմ վերնայարկին են դէմադէմ միմեանց երկու երկու սենեակք բնակութեան կարգաւորաց. և այս ևս յիշատակ բարեպաշտութեան Աղեազար ամիրայի. որոյ արձանագիր է ի մարմարոնեայ վիմի ի վերայ դրանն որ ի վերայ ճանապարհի վերնայարկին, ըստ այսմ:

“Ի յիշատակ սրբոց Յակոբեանց առաքելական սուրբ աթոռոյն Արուսաղէմի շինեցաւ հոգետուն և հիւանդանոցս ներքին մեծակառոյց ջրհորովն ի փայելումն միաբան կարգաւորաց և աղ-

քառ հիւանդաց աղգիս, արդեամբք հոգեւոյս Եկեղիս սարաֆ մահտեսի Աղեաղար ամիրային վասն հոգեւոյ իւր և ծնողացն բարեջան աշխատութեամբ նորին քեռորդեւոյ գերագնիւ մահտեսի Եւէքսան և մահտեսի Յակոբ աղայից յամի 1828, յԱռաջնորդութեան Տեառն Արեւիկոսի Երբեպիսկոպոսի ,:

(Ի յէրոսոստատ)

ԱՔԷԼ ԱՐԲԵՊԻՍԿՈՊՈՍ.

Ք Ա Ն Ի Մ Ի Խ Օ Ս Ք

ՓԱԹ ԱՆԻ ՀԱՀԻ ՎԵՐԱՅ

(Երոսոստատ)

ԼԿ. Ֆառաւոր Սուլթան խանում, համամայր Շափուր միրզին, կին Փէշեքմաթ — բաշի միրզայ Աուլամ Շահի, որ եղած է Միր Երզն — Աստուծոյ Ֆինդերսկիի սերունդէն: Գնաց Մէքքէ ուխտ, ծնաւ վեց զաւակներ, չորսը դուստրներ և երկուսը որդիներ, էին առաջինն՝ Միրզայ Երուլ Աստուծոյ և 2, Սէիդ Հիւսէյն միրզայ անուն:

ԼՊ. Մահ — նուշ — լէք խանում, կին Եմիր դիվան Միրզայ Նէրի խանի (*) Աղվիկեցոյ, ծնաւ մին դուստր և մին որդի Գարաբ միրզա անուն:

ԼԿ. Հարբ — Նարաթ խանում, համամայր Մահամեդ Մէհթի միրզին, ա-

մուսնացաւ Ֆաթ — Ելի շահի եղբոր որդի միրզայ Եհմէդ խանի հետ, երբ սա ապահարզան տուեց, ամուսնացաւ Ֆախրուլ դովէի (տես դուստրներէ ցուցակումն հ. 6) հետ և ծնաւ մին դուստր:

ԼԿ. Շահ — Փաշայ խանում, համամայր վերնոյն, զնաց Մէքքէ և ամուսնացաւ Վարացի Օհրաբ խան շահի գանձապետի հետ, երկու որդիք ծնան. առաջինն Երի կլի (*) խան, մականուանեալն Վալի: 2, Մահամեդ Ելի խան:

ԼԿ. Ֆարզանէ — Բէգում, ևս համամայր վերնոյն, ամուսին Մայիր ուլ մրմալէք Հիւսէյն — Ելի խան գանձապետի Շահին, ծնաւ մին դուստր:

Խ. Մէհրի Ջահան խանում, համամայր վերնոյն, ամուսնացաւ Հազար — Ջրիբցի Աստուծոյ խանի որդի Օհրաբի խանի հետ՝ որ Ֆաթ — Ելի շահի մահուանէն յետոյ Աուլար աղասի եղաւ:

ԽԵ. Սուլթան խանում, համամայր Մեղէք Լյարաջ միրզին, ամուսին Գուլու Մահամեդ Բաղր խանի, Թէհրանի Բեգլարբէկիի՝ ծնաւ մին դուստր:

ԽԲ. Խալար — Սուլթան Բէգում, համամայր Ելի կուլի միրզին՝ զկնի մահուան հօրն ամուսնացաւ Աղվիկեցի միրզայ Նազար — Ելի հէքիմ — բաշոյ (բըժշկապետի) հետ, ծնաւ մին որդի Միրզայ Մահամեդ խան անուն:

ԽԳ. Բօխսար — Բէգում, շահի մահուանէն յետոյ ամուսնացաւ Լըրեւանցի Լյար Թուլման Մահամեդ խանի հետ. սրանէ բաժանվելէն յետոյ, ամուսնացաւ

(*) Սաղր Աղամ միրզայ Հիւսէյն խան միրզայ Նէրի խանի որդին՝ է ուրիշ ամուսնութենէ և ամուսնացած է ընդ միւս քվարն տիկնի էս այս ինքն Մահ Թաքան խանումի հետ Տես վերին կանանց շարքումն հմր. 23:

(*) Այսինքն Հերակէ, Արաստանի վերջին թագաւորի անունով կոչուած: